

ДІАГНОСТИКА КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

І.М.Періг

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології у виробничій сфері

Тернопільський державний технічний університет імені Івана Пулюя

Міркуючи про “модель потрібного майбутнього” (за М.О.Бернштейном) суспільства, зусилля психологів щоразу спрямовуються на пошук методів виявлення креативності, творчих потенційних можливостей людини, діагностику часто прихованої обдарованості особистості. Ця проблема існувала завжди, однак, чим ймовірніші перспективи розвитку соціуму, тим більш необхідні креативні особистості, які здатні їх реалізувати і управляти творчим процесом оновлення.

Метою статті є обґрунтування показників креативності; висвітлення переваг та можливостей застосування тесту “Креативність” (Н.Ф. Вишнякова, Р.В. Ткач), спрямованого на ідентифікацію компонентів творчої особистості.

Встановлено, що поняття “креативність” в контексті психологічного знання набуло значення тільки на початку 50-х рр. ХХ ст. Концепція креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності набула популярності після виходу в світ робіт Дж. Гілфорда, Е. Торранса.

Дж. Гілфорд прийшов до висновку, що креативність (як термін уведено в науковий обіг саме цим дослідником) характеризується шістьма основними параметрами:

- 1) здатністю до виявлення й формулювання проблем;
- 2) здатністю до генерування великої кількості ідей;
- 3) гнучкістю – здатністю до продукування найрізноманітніших думок;
- 4) оригінальністю – здатністю відповідати на подразники нестандартним способом;
- 5) здатністю вдосконалювати сприйманий (або маніпульований) об’єкт, додаючи певні деталі;
- 6) здатністю розв’язувати проблеми шляхом реалізації відповідних аналітико-синтетичних операцій.

Е.Торранс зазначав, що креативність – це здатність усвідомлювати прогалини або

суперечності, формулювати або перевіряти гіпотези відносно недостатніх елементів проблемної ситуації.

З креативністю Я.О.Пономарьов пов’язує дві особистісні якості, а саме: інтенсивність пошукової мотивації і чутливість до побічних утворень, які виникають при мислительному процесі.

За Я.О.Пономарьовим, творчий продукт виникає як побічний результат мислення, спрямований на розв’язання тих чи інших проблемних ситуацій або завдань (як побічний продукт конвергентного мислення в термінології Гілфорда), а креативний індивід характеризується мотиваційною напруженістю у формі яскраво вираженої пошукової доміанти високої інтенсивності та специфічною сенситивністю, підвищеною (порівняно з некреативами) чутливістю до побічних продуктів своєї пізнавальної активності.

На сьогоднішній день, як відзначала О.І.Кульчицька, креативність розуміють як здібність, яка виявляється у здатності створювати незвичні і нестандартні ідеї, відходити у мисленні від традиційних схем, швидко вирішувати проблеми і ситуації. Креативність охоплює певну сукупність мислительних процесів і якостей особистості [5, 167].

Стосовно діагностики креативності М.Воллах і Н.Коган висловлюються проти жорстких лімітів часу, атмосфери суперництва і єдиного критерію правильності відповіді, тобто відкидають такий критерій креативності, як точність. На думку цих науковців, для прояву творчості потрібна невимушена, вільна обстановка. Багато досліджень засвідчують, що мотивація досягнення, змагальна мотивація, мотивація соціального схвалення блокують самоактуалізацію особистості, ускладнюють прояв її творчих можливостей.

Ми переконані, що при створенні експериментальних методів вивчення механізмів творчості, необхідно виходити з

позиції діяльнiсного пiдходу О.М.Леонтiєва, згiдно якої дослiджуваний зможе актуалiзувати свої обдарування лише мотивацiйно обумовленим входженням в проблемну діяльність.

Перед психологами постала задача – запропонувати ефективнi методи дiагностики творчих характеристик особистостi, застосування яких дозволить отримати результати-орiєнтири для актуалiзацiї прихованих обдарувань, подальшого їх розвитку, компенсацiї недостатнього прояву окремих якостей.

Як зауважує В.В.Рибалка, володiння адекватним методико-дiагностичним iнструментарiєм стає необхідною передумовою ефективного розумiння творчої особистостi й педагогiчного керування її розвитком [6].

Нам видається особливо цiнним iнструментом у вивченнi окремих складових творчостi, обдарувань студента є тест “Креативнiсть”, авторами якого є д.психол.н. Н.Ф.Вишнякова (м. Мiнськ) та Р.В.Ткач (м. Запорiжжя). Повний варiант тесту запропонований у журналі „Обдарована дитина” [2, 44-49].

За допомогою даного методу дiагностуються наступнi вiсiм компонентiв креативностi: творче мислення, допитливiсть, оригiнальнiсть, уява, iнтуїцiя, емоцiйностi, почуття гумору, творче вiдношення до професiї.

Обгрунтуємо значимiсть даних характеристик для творчої особистостi.

До мислених компонентiв креативностi вiдносять дивергентне – творче (Дж.Гiлфорд), нешаблонне (Е.Де-Боно) мислення.

Дивергентне мислення визначається як „тип мислення, який протiкає в рiзних напрямках” (Дж.Гiлфорд). Такий тип мислення передбачає варiювання шляхiв вирiшення проблеми, приводить до несподiваних висновкiв i результатiв. Творче мислення – один iз видiв мислення, який характеризується створенням суб’єктивно нового продукту i новоутвореннями в самiй пiзнавальнiй діяльностi по його створенню, пов’язаний з породженням, продукуванням багатьох рiшень проблемної ситуацiї на основi однозначних вихiдних даних [3, 29].

Показниками творчого мислення є: умiння аналізувати, iнтегрувати та синтезувати iнформацiю; здатнiсть до виявлення протирiч; здатнiсть до подання iнерцiї мислення; альтернативностi.

Допитливiсть – це iнтегративна властивiсть особистостi, яка об’єднує ряд iнтелектуальних, емоцiйних та вольових властивостей i проявляється у прагненнi до

вiдкриття знань. Допитливiсть – це надзвичайно висока потреба в iнтелектуальнiй стимуляцiї та новизнi; виявляється в пошуку нової iнформацiї, нових знань, у прагненнi задавати багато запитань, у невгамовнiй дослiдницькiй, творчiй активностi, здатностi дивуватися.

Оригiнальностi – це здатнiсть висувати новi, несподiванi iдеї, що вiдрiзняються вiд широковiдомих, загальноприйнятих, традицiйних, банальних, вiдповiдати на подразники нестандартним способом. Оригiнальних людей характеризує наступне: використовують речi не за їх призначенням, вiдчують втрату iнтересу до звичних життєвих ситуацiй, iмпровiзують в процесi реалiзацiї вже розробленого плану, займаються роботою, яка вимагає кмiтливостi, навiть якщо вона пов’язана з труднощами реалiзацiї.

Уява – це психiчний (iнтелектуальний) процес створення образiв предметiв, ситуацiй, обставин шляхом установалення нових зв’язкiв мiж вiдомими образами та знаннями.

Критерiями оцiнки розвинутої уяви є: розвинена фантазiя, яка дає можливiсть створювати багато образiв та iдей, вiдтворювати пропущенi ланки та факти в логiчному ланцюгу; бурхливий прояв фантазiї в оповiданнях, малюнках.

Активна уява може бути творчою i створюючою. Уява, яка виникає в діяльностi передбачає самостiйне створення образiв, якi реалiзуються в оригiнальних i цiнних продуктах, i є невидiмною стороною техiчної, художньої творчостi. Розвинена уява – необхідна якiсть винахiдника.

Iнтуїцiя – це знання, яке виникає без усвiдомлення шляхiв i умов його отримання – як результат “безпосереднього розсуду”. Термiн iнтуїцiя походить вiд латинського слова „intuitio” i в перекладi на українську мову дослiвно означає „пильно дивлюся”.

Iнтуїцiя приходиться як винагорода за працю, пошук пiсля стадiї пiдготовки до вирiшення проблемної ситуацiї, де доминирующим є логiчний компонент.

Б.О.Кедров з цього приводу писав, що „iнтуїцiя має місце не в сферi несвiдомого, а якраз навпаки, коли якимось чином, незрозумiлим для нас, наша думка виривається iз цiєї сфери i потрапляє в сферу свiдомого. В нашiй свiдомостi вона фiксується не як явище, а як результат” [4]. „Це скорiше пiдсумок, нiж початок”, – вiдзначає французький психолог А.Спайер.

Емоцiйностi у творчому процесi – це безпосереднє пристрасне переживання

результатів діяльності. Мотиваційна креативність забезпечується емоцією здивування (Е.Фромм) та глибоко розвиненою пізнавальною активністю. Змістовні аспекти емоційності відображають явища і ситуації, які мають особливу значимість для суб'єкта. Вони нерозривно пов'язані із стрижневими особливостями особистості, її моральним потенціалом: спрямованістю мотиваційної сфери, світоглядом, ціннісними орієнтаціями тощо.

У дослідженні Л.Я.Малімон стверджується, що творчі особи відрізняються підвищеною емоційною збудливістю, тобто яскраво вираженою готовністю емоційно реагувати на більш-менш значущі для них подразники. З слів вченої, для творчих людей більшою мірою характерна емоційна спрямованість на об'єкт, що проявляється у позитивному ставленні до нього (домінування емоції радості) або негативному, проти нього (домінування емоції гніву), меншою мірою виражена в них емоція страху, яка протипоказана творчому процесу і перешкоджає прояву креативних рис.

Пуанкаре відзначав, що спеціальне естетичне почуття відіграє роль сита, яке відбирає із багаточисленних комбінацій, утворених нашою підсвідомістю, найбільш гармонійні, а тому одночасно красиві і корисні. Крім цього, хто не має цього почуття, ніколи не стане справжнім винахідником.

Почуття гумору – це здатність виявляти безглуздості, бачити смішне в щоденному оточенні, різноманітних ситуаціях; це вміння сміятися. Нерозривно пов'язане з вмінням суб'єкта виявляти суперечності в оточуючій дійсності. Стверджувати наявність почуття гумору можна за тим, як людина розуміє жарти, анекдоти, шаржі, карикатури, чи схоплює комізм ситуації, чи здатна сміятися не тільки над іншими, але і тоді, коли сама стає об'єктом жарту.

Творче відношення до професії – це бажання, здатність займатися діяльністю через інтерес, коли вона стимулюється не з почуття обов'язку, не прагненням здобути винагороду, а насамперед – самою діяльністю. Спостерігається явище „позаситуативної активності” (за А.В.Петровським).

Важливим показником професіогенезу є професійна самосвідомість, структурними компонентами якої виступають зацікавленість майбутньою професією, професійне самовизначення, усвідомлений вибір професії, прийняття професійної ролі, мотивація досягнення професійної

майстерності, самовдосконалення, наявність образу „Я-професіонал”, усвідомлення характеру професійної діяльності, потреба у самоствердженні й визнанні, усвідомлення себе членом професійної спільноти.

Перспектива розвитку професійного ставлення особистості до світу полягає у придбанні нових, обумовлених професією, засобів пізнання, розуміння, оволодіння, перетворення світу речей, світу інших людей, світу свого „Я” (за С.Л.Рубінштейном).

Розуміння важливості виділених характеристик творчої особистості дозволило сконструювати тестову методичку, зорієнтовану на діагностику складових креативності.

Тест „Креативність” включає 80 запитань, з яких по 10 були спрямовані на визначення самооцінки 8 складових креативності. На всі питання потрібно відповісти двічі: перший раз – з погляду „Я-реальний”, вдруге – з позиції „Я-ідеальний”. З метою наочності показники дослідження подаються графічно. За результатами діагностики на колі будуються 2 профілі креативності: „Я-реальний”, „Я-ідеальний”, які накладаються. В кожному профілі виділено 8 секторів, на осях яких відкладаються кількісні показники (максимальний бал – 10). Необхідно розмітити радіальні осі на десять рівних частин, тоді – відкласти точками результати – бали, відповідні креативній якості. Дані точки потрібно сполучити, що дає змогу проілюструвати психологічний профіль креативності і за допомогою наочності проінтерпретувати отримані результати.

З метою визначення резервів, творчого потенціалу, зони „найближчого розвитку” (за Л.С.Виготським) особистості необхідно поєднати ці кола, позначивши суцільною з'єднувальною лінією контури психологічного профілю креативності „Я-ідеальний” і штрих-пунктирною – „Я-реальний”. Такі профілі є ілюстрацією співвідношення між наявним і бажаним рівнем креативності, орієнтиром для подальшого розвитку, для складання індивідуальної програми реалізації творчості.

Пропонуємо до уваги приклад дослідження креативних якостей А.В. – студента п'ятого року навчання спеціальності „Автоматизоване управління технологічними процесами” Тернопільського державного технічного університету ім. І.Пулюя (ТДТУ). Визначені такі індивідуальні результати:

- 1) творче мислення: $M p^2 = 5$, $M i^3 = 10$;
- 2) допитливість: $D p = 6$, $D i = 9$;
- 3) оригінальність: $O p = 3$, $O i = 9$;
- 4) уява: $U p = 8$, $U i = 9$;
- 5) інтуїція: $I p = 6$, $I i = 10$;
- 6) емоційність: $E p = 8$, $E i = 5$;
- 7) почуття гумору: $G p = 8$, $G i = 9$;
- 8) творче відношення до професії: $P p = 2$, $P i = 10$.

Для кращого розуміння процедури проведення методу "Креативність" пропонуємо профілі креативності А.В. – студента ТДТУ

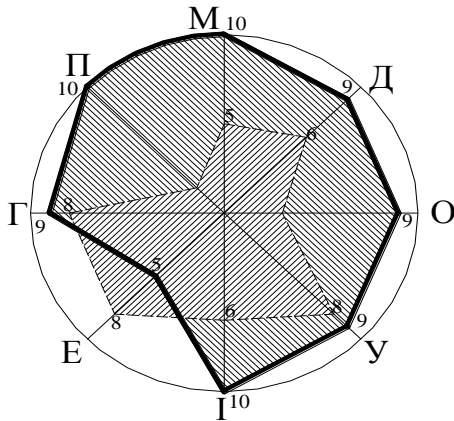

Рис.1. Профілі креативності

- – Позначення профілю "Я – реальний"
- – Позначення профілю "Я – ідеальний"
- ▨▨▨▨ – Зона актуального розвитку
- ▩▩▩▩ – Зона найближчого розвитку

Розглядаючи малюнок, легко зрозуміти як розвинуті творчі якості у даного студента, яка "зона актуального" і "найближчого" розвитку. В студента А.В. розвинуті на високому рівні: емоційність, уява, почуття гумору. Середніх значень набули: творче мислення, допитливість, інтуїція. Низькі показники з наступних компонентів креативності: „творче відношення до професії” та „оригінальність”. Простежуються значимі суперечності у розвитку творчого мислення, творчого відношення до професії, оригінальності. Відзначаємо перспективи у розвитку креативності, домагання у стимулюванні семи компонентів, крім – емоційності (Е), оскільки її показник "Я-ідеальний" (5 балів) менший, ніж "Я-реальний" (8 балів).

Ідеальне уявлення про креативність і творчі нахили виконує функцію регулятора самооцінки і рефлексії, однак потрібно враховувати, що у людей ідеальне уявлення про свої творчі можливості не співпадає з реальним, воно буває завищеним або

заниженим. Н.Ф.Вишнякова додає, що до діагностики креативності потрібно підходити як до "мініатюрної моделі творчого акту" (Е.Торранс), яка дає можливість орієнтації в рівні розвитку індивідуальної програми креативної особистості [2, 49].

Інформативним даний тест, на відміну від інших методик, є через те, що має значну перевагу у діагностиці креативності, виявленні потенційних здібностей, "зони найближчого розвитку". "Зона найближчого розвитку", згідно Л.С.Виготського, – це область незрілих, але дозріваючих процесів, це діагностичний принцип, що має передусім величезне теоретичне значення. Він дозволяє збагнути внутрішні "каузально-динамічні" і генетичні зв'язки, які визначають сам процес розвитку особистості [1, 264-265]. Адже, як зазначає Н.С.Лейтес, „не завжди креативність людини, що росте, в звичайних умовах навчання сама собою дозріває і розцвітає. Є категорія людей, чий, ніби „дрімаючий” інтелект потребує активної стимуляції, внутрішні сили якого потрібно власне пробудити”.

Застосовувати тест "Креативність" можна паралельно з прихованим спостереженням прояву творчості в навчально-професійній діяльності. Діагностика креативності має орієнтувальний характер. А справжній прояв креативності відбувається в процесі продуктивної діяльності особистості.

²Відповіді з погляду "Я –реальний"

³ Відповіді з позиції "Я – ідеальний"

ЛІТЕРАТУРА

1. *Выготский Л.С.* Собрание сочинений: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.4. – 488 с.
2. *Вишнякова Н.Ф., Ткач Р.В.* Тест «Креативність» // Обдарована дитина. – 1998. – № 5-6. – С.44-49.
3. *Дружинин В.Н.* Психология общих способностей. – СПб.: Питер, 1999. – 356 с.
4. *Кедров Б.О.* О творчестве в науке и технике: (Научно-популярные очерки для молодежи). – М.: Мол. гвардия, 1987. – 192 с.
5. *Кульчицька О.І.* Обдарованість та психологічні технології її розвитку // Педагогічні технології: наука – практиці: Навч.-метод. щорічник / О.І.Кульчицька, С.О.Сисоєва, Я.В.Цехмістер / За ред. С.О.Сисоєвої. – К.: ВІПОЛ, 2002. – Вип. 1. – С. 145-192.
6. *Рибалка В.В.* Психологія розвитку творчої особистості: Навч. посіб. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2007 р.